

իր էռթեամբ աշակերտական շարագրութիւն մ'է, որու նմանը շատ կարդացեր ենք մեր վարժարաններուն մէջ: Կը նկարագրէ Միջերկրականի լեռներուն արեւելքը, միջօրէն և արեւմուտքը՝ խառնի-խուռն պատկերներով:

իսկ լեզուն շատ աղքատ, լի բերակա-
նական սխալներով. հարկ կայ ըսել թէ
բանաստեղծ ըլլալէ առաջ՝ պէտք լեզուն
է սորվիլ, չըսելու համար՝ «ծովուն կա-
խարդանքը ինձի իրեն բաշեց», «Մէկս
վեր մէկսու վար», «ինքզինքիս», «թացել»
ևն:

Ուղղագրական սխալները կը վիտան
ամէն էջի մէջ, ստէպ կրկնուած նոյն
սխալները, աններելի յանցանք նախ հե-
ղինակին և յետոյ տպագրողին. օր. մար-
դարե, տարբուտ, գեղձկուհի, տենչ: Խառն
է լեզուն արեւելահայերէնով. վերջապէս
թաքելո՞ն մը:

Փափաքելի է որ Հ. Ոստանի հեղինակը ԱԼԱԼէ առաջ՝ լաւ հայերէն սորվի, կարդայ մեծ հեղինակները, գեղեցիկն ընտրելու ճաշակը զարգացնէ, թօթափէ ախ ու վախերուն անհարկի կանչերը, և սրտի անսանձ մղձաւանջները բանաստեղծութիւն էկարծէ:

s u l s u l

գործ օ: սիհլսէջեսն - հսթամպու

Արձակ քերթուածներու տեսրակ մ'է
48 էջ և 48 բառ։ Հեղինակը օժտուած
ամենատարրական ներշնչումով, ինչպէս
ամէն հայ զպրոցական, իր երիտասարդի
ցանկութիւնները զբի առած է իբրեւ բա-
նաստեղծութիւն։

Երբեմն հասարակ տոփային, երբեմն
թանձը նիւթական, երբեմն անխմատ և
մշուշային երազանքէ երազանք կ'անցնի
ի խնդիր զեղեցիկ պատկերներու որ իր
մտքին մերկութիւնը ծածկեն։ Եթէ հան-
դիպի արեւելեան գոյներու և ծաղկիկներու,

զանոնք իր «Պատառութուն ցնցոտինելը» կարկտելու կը գործածէ:

Գրքին վերնազգէն կ'իմանանք թէ պէտք
է զայն տող առ տող կարգալ, մանաւանդ
թէ բառ առ բառ, որովհետեւ շատ ան-
կախ զրոյ է, ինըը դիպուածով մէկ երկու
բառ կը գրէ և կէտեր կը շարէ, մենք պէտք
է ժամերով խորհրդածենք և հոգեբանական
հետեւանքներ հանենք:

Հակառակ որ ընտրած է շատ գրաւիչ
նիւթեր, ոչ մէկուն հետ բանաստեղծի
ազնուութեամբ և լջութեամբ կը վարուի.
«Քուրջի նման փողոց» կը նետէ ամէն
սրբութիւն և զաղափար, կը հեղնէ թե-
թեւորէն իր սէրը, իր անձը:

Նոյն բառերը, նոյն ոճը և նոյն իմաստ-
ները փոխնիփոխ կը շրջին էջէ էջ, ըս-
տէպ այնքան արտառոց, հակասական ան-
իմաստ՝ որ մարդ յիմարանոցի թիշկէն
մասնաւոր արտօնութիւն պէտք է ունենայ
համար առողջ հրատարակելու համար:

ինքը մեծ հաճոյք կը զգայ զբական
այս սեռէն, մանաւանդ թէ կը սիրէ փա-
շայի իրական կեանքը և կ'ուզէ այնքան
հարազատ ըլլալ՝ որ տեսնողն ըսէ թէ՝
ահաւասիկ « Տող տող » գիրքը նոյնինքն
Պ. Ռ. Կիւլմէզեանն է :

ԱՐԵԿ-ԵՐԿՈՆ ՆՄՈՒՅՆ

Կիրքը յագեցած, քուրջի նման փողոց կ'իշ-
նամ...

q/p

Պատառատուն ցնցոտիներ պատին խրտութիւնկ:
Սուլոցը բերնիս, սրիկայ...;
Պոչը կախ շան մը նման կը պտտիմ:
Եւ ասակիմ առեանոցի մը անկիւնը:

ինչպիսի ախորժակ ...

Հայոց պատմութեան մասին թէօ

« Եւ դուք այս մականաբանութեան մէջ՝ կամայական մակ» յառաջաբանին մէջ՝ կամայական խրատներ տալով այս թերուու բանաստեղծ հայութեան պատճեան անուշը ու բանաստեղծ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԱՐԵՒԵԼՔ ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐԻՆ ՄԻՆՉԵՒ ՓՈՏ

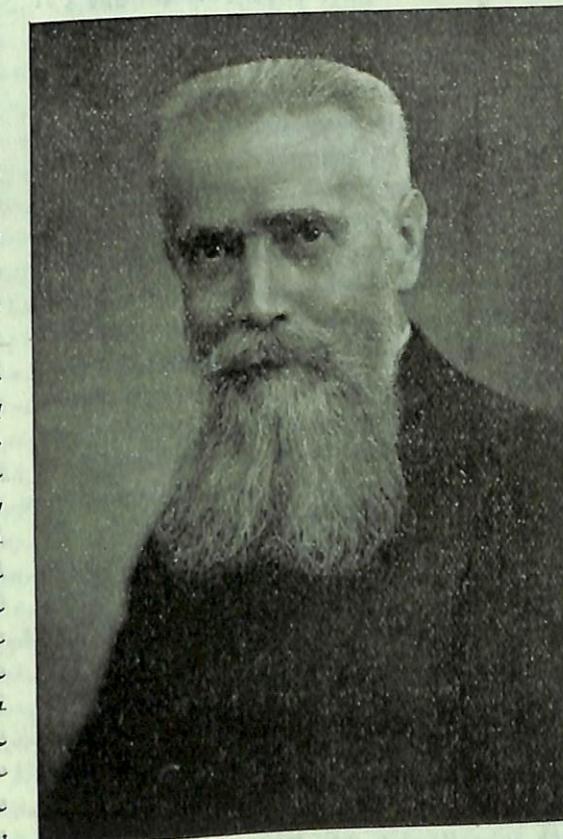
Mgr. C. LAGIER: L'Orient Chrétien des Apôtres jusqu'à Photius (de l'an 55 à l'an 890). Paris.

Համառուս յառաջարանէ և ընդարձակ մատենագիտա-
կան ցուցակէ մը զերջ իբր աղքիւր զործածուած ուսումնա-
սիրութեանց՝ կը ըամնուի երկու մասերու. Քրիստոնեայ
Արեւելք միացեալ և Քրիստոնեայ Արեւելք անյասեալ
ինը զլուխներ են առաջին մասը. Առաքեալը և առաքելա-
կան Հարբ - Ծաւալումն Քրիստոնէութեան - Արեւելքի
մտաւրական կեանը - Ամեւելքի նահատակները Ա. - Են
մինչեւ Գ. դար - Եկեղեցւյ կեանը Գ. դարու երկրորդ
կէսին - Արիոսականութիւն - Կապալովկացիք և ուրիշ
նշանաւրու անձեր - Ա. Յովհան Ասկերան - Եկեղե-
ցական կազմակերպութիւն - Ա. Պատարազիք արարողու-
թիւն:

ինչ որ գեր. C. Lagier մեզի կը ներկայացնէ իր այս աշխատութեամբ կարելի չէ իբրև սոսկ զիրք մը նկատել զայն. կատարեալ շարժանկար մ'է տեղերու և անձերու յարատել փոփոխականութեամբ երկար դարերու ընթացքին մէջ: Խնդր հեղինակն իսկ հոն ներկայ է, նկարուած իր հոգուոյն իսկատիպ պատկերով, խանդավառ սիրումը, խորաթափանց և հմտութեամբ լի միտք մը արթուն մշտաշարժ երեւակայութիւն, որոնց կը միանան հոս բիլիդղային պայծառութիւն բացատրութեանց կարգաշահոս վէտվէտումներով սրտագրաւ իմաստոներու:

այս զրգին ընթացքում է
Ով որ բարեպատեհ առիթն ունեցած է առ
ձամբ ճանչնալու գերապայծառ չեղինակը, զիմքը
վերստին կը գտնէ հոս ճշտի անձնաւորուած
նոյն խանդը Արեւելքի սիրոյն, միեւնոյն անխոն-
չելի վաստակը՝ որով կը կազմակերպէ անդադար
սրբազն շաբաթումներ զանազան զաւառներու
մէջ, ընթանալով բովանդակ Գաղղիան ու Պետ-
հիան, ցուցադրելու համար Արեւելեան Եկեղե-
ցին, զայն ճանչընելու և մանաւանդ զայն սիր-
ունելու համար իր հսնդիսաւոր ծիսակատա-
րութեանց մէջ, իր նուիրական մեղեդինելու
ներդաշնակութեան մէջ, իր հին անխափտ պահ
ուած հաւատքին սրբութեան մէջ, իր հաւա-
տացեալ ժողովրդոց գիւցազնական զօնաքերու
թեանց մէջ՝ ճարտասան Եկուով և հմայիչ ոնով
Արեւելեան Եկեղեցին գեր. Հեղինակին համա-
պահապերեկի թուվանք մ'ունի որ կը մղէ զինք
անդիմադրեկի թուվանք մ'ունի որ կը մղէ զինք

ԲԱԶՄԱՎԵԴՈ ՅՈՒՆԻՍ - ՍԵՊՏԵՄԲՐԻ 100

զիստ, շարութ լաժիկ

չափազանցութիւններ պիտի համարուէին. իր մէջ գուտ ցոլացումն է հոգւոյն խորը խտացած բուռն և անկեղծ զգացումներուն: Յէջ 228 կը սկսի, շառունակելով մինչեւ 244, հմուտ և լաւատեղեակ նորագույն աշխարհական պատմութեան Եկեղեցիներու յատուկ ծխսական արարողութեանց յ. Պատարագի խորհրդոյն մատուցման մէջ և յէջ 240 հետեւեալ գեղեցիկ խորհրդածութիւնը ըստ հիւսէ.

«Ո՞ր և է լատին հաւատացեալ մը որ առաջի-
կայ գտնուած է արեւելեան ծխակատարութեանց
մէկուն, պիտի զարմանայ կարդալով այս մեր տո-
ղերը։ Պիտի ըսէ նա. Զեր արեւելեան արարո-
ղութիւնը ճոխ էր ի սքանչելի՝ շարժմանց ընդար-
ձակութեամբ և չնորհօք, երգերու ազդեցութեամբ
և եզականութեամբ, սակայն մի՛ խօսիք ինձ նը-
մանութեան վրայ ընդ մէջ լատինակին պատա-
րագի և անոր՝ որուն կարող չեղայ հետեւիլ և
որմէ գրեթէ ոչինչ հասկցայ։ Այսու հանդերձ
գրեթէ ոչինչ հասկցայ։ Այսու հանդերձ
չեմ զանգատիր որ եկեղեցւոյ մէջ Արեւելք և
Արեւմուտք այսքան քիչ նմանին իրարու։ Պար-
զապէս այս իրականութիւնը կը հաւաստեմ։ Ամե-
ւելք օտարական մ'է, բայց շատ գեղեցիկ է»։

Գեղեցիկ է իր գծած պատզուը ՎՐԵՄ
թեան առաջին քայլերուն առաքելական շրջանին
մէջ. «Մինչեւ հոս, կ'ըսէ, հաւաքեցինք ինչ որ
խոկական էր Արեւելքի փառապանծ պատմու-
սար աւանը աղքատութիւն զգեցած կը զրաւէ
Նէպեսարիոյ որորանը. Կեսարիա պահած է իր
անունն ու տեղը. Սեբաստիա հիմա կը կոչուի Սի-
վազ. Անկիւրիան Անքարա անուանակոչութեան
նէրքեւ մայրաքաղաքն է նորակազմ Թուլֆիոյ.
անցեալը մեծ էր, ներկան ողորմելի և առանց
պատուոյ: Այս թշուառ Փոքր Ասիոյ մէջ, ամ-
պատուու: Այս թշուառ Փոքր Ասիոյ մէջ, ամ-
պատուու: Այս թշուառ Փոքր Ասիոյ մէջ, ամ-
պատուու:

բերը ծանօթ և անծանօթ աշխարհի: Այս եղաւ
քրիստոնէութեան առաջին և գեղեցիկ խոյանքը:
Հոսպմէական կայսրութեան Արեւելեան և Ա-
րեւմուեան կեդրոնը վերապահուած էին Պետրոսի
և Պողոսի: Ասոնք հիմնեցին Եկեղեցիներ որոնց
անունն անմահ է:...

«Այս ժամանակամիջոցին՝ ասիսցի ճարտարապետները կը կանգնէին գաղղիոյ մէջ առաջին եկեղեցիները, որոնք իսկոյն իրենց հաւատացելոց արեան հեղումով նմաններ կ'ըլլային զմիւռնիոյ և Անտիոքայ եկեղեցիներուն՝ իրենց մայրերուն։ Արեւելք կու գար Հռովդանոսի հովտին մէջ վսեմաբար սերմաննելու Աւետարանի հոգեւորական գաղափարները։ Այս սերմանացանները մեր երկիրը կաթողիկէութեան անդրանկածին դուռը կ'ընէին։ Քրիստոնեայ գաղղիան այլիւս պիտի չըլլանայ բնաւ իւր Արեւելքան ծագումը։

«Ապաշխին երկու գարերու մէջ աշխարհ ունեցած էլու և իմաստափելու համար կը գառնար դէպի Արեւելք, ճշմարստ կեղբուն մաքի հայեցողութեանց և անվիճելի հայրենիք ամէն մեծ վարժարաններու։ Աւետարանի զաղափարները ձեռանածէլու համար Լատին Արեւմուռքն այն ժամանակ չունէր ոչ գործիներ, ոչ բառեր։ Երկու հարիւր տարիներու շրջանին ստիպուեցաւ նա զործածել Արեւելքի լեզուն, յունարէնը»։ - Արդէն սոյն պիսի վիմագրական արտայայտութիւն մ'ըրած էր գեր. Հեղինակը նախընթացաբար առաջին էջիրէն իսկ (էջ 5) գրելով. «և սակայն Եկեղեցին հակատագիրն էր հեռացնել Գաւթի շինած զեցոյ ճակատագիրն էր հեռացնել Գաւթի շինած տաճարէն և Հին Օրինաց սրբարանէն նոր Օրէնքի անկիւնագաբար, այսինքն է հիմք, որուն տեղը կը պատրաստուէր Հոռվմայ մէջ։ Բայց տակաւին պատրաստուէր Հոռվմայ՝ Պետրոս իբրեւ քահամին կը սպասէր Հոռվմայ՝ Պետրոս իբրեւ քահամայապես կը բնակէր Անտիոքայ մէջ։ Սուրբ Աթոռութիւններէն իսօսէլին առաջ յունարէն կը խօսէր»։

կայսերաց շրջանին արեւելցիներու կրօնական վիճակը պատկերացնելով՝ կ'ըսէ. « Երկու կարեւոր հարցումներ կ'առաջարկենք. ընդհանրութեամբ նկատելով, ի բաց առնելով ընտրեալ հոգիները որոնք դիցագնութեան և սրբութեան կոչումն ունեցան, այս արեւելեան քրիստոնէութեանց կրօնքը ունէր արժեօք մեծ արժէք մը: Այո՞ այս, իսաւրեան Բիւզանդիոնի կրօնքը՝ ունէր արժէք: Սակայն որքան ստուերներ, լոյսին զուգընթաց: Այս արեւելեան Եկեղեցիները միթէ չէին պարունակեր թերութիւններ և ախտեր՝ որ կարծես շատ աւելի կ'առաւելու այն տակաւին արեւելեան շատ արժեալ է ամառավայր մ'ըլլային: Անշուշտ. Քրիստոնէութեան ժխտում մ'ըլլային: Անշուշտ. սակայն սքանչելի արիութիւններ, սրբութիւններ և առաքելաջան վաստակներ գեղեցիկ փոխարինումներ կը կազմէին այն անկարգութեանց որոնց պատմութիւնը գիտենք»:

Սրտագրու է իր կոչը առ Արեւելքայս. «Ե՞ս սուբերներու քող մը կը ծածկէ առաջին դարու վերջը և երկրորդ դարու մէծ մասը: Հալածանք և տառապանք ստիպեցին Ս. Եկեղեցին խոհեմ և ծածկեալ զոյութեան մը: Այնու հանգերձ թափանցենք լոին տրամսերու այս ժամանակներու մէջ, ուր պատմութիւնն իսկ յաճախ կը լոէ իր վկայութիւնը: Երկու գերազանց անձեր, իգանատիս Անտիոքացին և Պողիկարպոս Զմիւռնիոյ՝ այս միջոցին կը ցուցնեն իրենց ճառագայթարձակ դէմքերը: Քրիստոնեայ Արեւելք կը յղանայ միեւնոյն ժամանակ և կ'իրազորդէ ծրայիր մը՝ իր հետեւանքներու մէջ հսկայական. զիր մը՝ իր հետեւանքներու մէջ հսկայական. կ'ուզեմ ըսել ինչ որ այն ատեն կը կոչէին Անտիոքի և Զմիւռնիոյ յունարէն լեզուով, Արեւմուսքի Առաքելութիւնը»: Եւ յետ քանդակելու մուսքի Առաքելութիւնը»: Եւ յետ քանդակելու Մ. իգնատիոս Անտիոքացւոյն պատկերը, ցայտեցնելով անոր հոգւոյն վեհութիւնը իրեն նամակներուն մէջ, կ'աւելցնէ.

կասած մինչեւ իւր անհերեւութանալը, այն տրամը, որ է ժողովուրդի մը կեանքը։ Հակառակի Առենելեան արարողութեանց, պիտի ըլլար ի մէջ այլոց, կարծես կոռուլ ընդգէմ այն պատկառելի լեզուներուն՝ որոնցմով այս ծէսէրը պանչեալապէս կ'արտայայտուին։ Սուրբ Եկեղեցին չ'ուզեմքր զայս։ Նա զիտէ որ ամէն քաղաքականութիւն որ կը փափաքի բարտոքել ապագան՝ ջնջելով անշելոյն օրինաւոր ժառանգութիւնը, անիրաւ է և վաղանցուկ։ Բաց աստի, արեւելցիներու համար՝ հետանալն իրենց նախնեաց կրօնական սովորութիւններէն, ուրանաւ է իրենց հայրենեաց մաքուր խորհրդանիշերը։ Հոռովմ ըսած է որ երբեք յանձն պիտի չառնէ այսպիսի խոշտանգում մը պարտագրել Արեւելեան Եկեղեցիներու։ Նա պիտի պահանջէ միութիւն հաւատքի և ընդհանուր բարոյականի, բայց բնաւ երբեք միաձեւութիւն լեզուի և սրբազն արարողութեանց։

« Կաթողիկէ Սուրբ Եկեղեցին կը պահասչէ
ուրեմն այս ամէն լեզուներու պահպանումը: Զա-
նազանութիւնը իրեն համար ախորդէիլ ներդաշ-
նակութիւն մէք: Անոնց այլեւայլութիւնը բնաւ
վրդովում մը չէ իրեն համար: Նա ունի իր կղե-
րին մէջ գիտնականներ որ այս վաղեմի բար-
բառները կ'ուսումնասիրեն: Եւ իր ամէն ազգե-
րու հետ գիտանագիտական յարաբերութեանց մի-
ջոցով, վարժած է նա զործածելու տիեզերքի
գրիթէ բոլոր կենդանի լեզուները: »

«Արեւմուտքի մէջ, պիտի ըստ մէկը, ատենիօք շատ ծէսեր, ինչպէս Մերովինկեանց գաղղիականը, հովվէականով փոխանակուեցան։ Ճըշմարիտ է. սակայն Արեւմուտքի մէջ լատիներէնը՝ նոյն իսկ երբ հիմը չէ մեր ազգային լեզուներու, անոնց մերձաւոր ազգականն է։ Բաց աստի, զանազան ծէսերը որոնք ձուլուեցան և փոխանակուեցան հովվէականով, արդէն կը գործածէին լատիներէն լեզուն. ինչպէս կ'ընեն իրենց մասնական վերապրումին մէջ Դոլետոյի Մոզարապ ծէսը և Միլանու Ամբրոսեան ծէսը։ Հետեւաբար այս արարողութեանց համար, Հովվմայ զիջանիլը, իրենց տունէն գուլս ելլել չէր, և մեր նախնեաց համար ուրանալ չեղաւ իրենց հայրենիքը։

«Արեւելան անջատեալ Եկիղեցիսը զ- ւաստէ ոռու բանասէրսարու վրայ գումառուն- չ. Յ. Արքան»